

Anna Skowronek-Mielczarek
IBRKK – Warszawa

Ocena sytuacji finansowej przedsiębiorstw sekcji usługowych – wybrane zmiany

Streszczenie

Celem niniejszych rozważań jest dokonanie oceny wybranych obszarów sytuacji finansowej przedsiębiorstw zaliczanych do sekcji usługowych, stąd też artykuł ma typowo badawczy charakter. W artykule wykorzystano wyniki analiz sytuacji finansowej przedsiębiorstw w latach 2009-2012, w których obserwowane było dość wyraźnie zjawisko spowolnienia gospodarczego. Analizy te oparto na ocenie kształtowania się przychodów, kosztów, wyników finansowych oraz rentowności obrotu. Przeprowadzona ocena wykazała pogorszenie sytuacji finansowej przedsiębiorstw większości sekcji usługowych w 2012 roku w stosunku do lat 2009-2010, co było zapowiedzią również niekorzystnych tendencji obserwowanych w pierwszej połowie 2013 roku. Zwiększyło się tempo wzrostu osiąganych przez przedsiębiorstwa przychodów całkowitych, jednak w wielu sekcjach przedsiębiorstw usługowych tempo wzrostu kosztów było wyższe niż przychodów. Tym samym uległy zmniejszeniu wyniki finansowe brutto i netto. Pogorszeniu uległa również rentowność obrotu wielu przedsiębiorstw usługowych. Z tych też względów można sformułować wniosek, iż sytuacja finansowa przedsiębiorstw usługowych ulega dynamicznym zmianom, tak jak dynamiczne są warunki rynkowe, w których przychodzi im funkcjonować.

Słowa kluczowe: sytuacja finansowa, przedsiębiorstwa usługowe, przychody, koszty, wyniki finansowe, rentowność obrotu.

Kody JEL: L81, G32, G33

Ocena przychodów i kosztów generowanych przez przedsiębiorstwa usługowe

Analizę wybranych aspektów sytuacji finansowej przedsiębiorstw usługowych na tle przedsiębiorstw ogółem oparto na dostępnych danych statystycznych GUS, które obejmują wyniki finansowe przedsiębiorstw o liczbie pracujących powyżej 9 osób, prowadzących księgi rachunkowe¹. Analiza ta dotyczy lat 2009-2012, kiedy to okresie obserwowane było dość wyraźnie zjawisko spowolnienia gospodarczego, jak i odwrócenie tej negatywnej tendencji. Świadczą o tym podstawowe kategorie opisujące sytuację finansową przedsiębiorstw, takie jak przychody, koszty, wyniki finansowe oraz rentowność.

¹ W 2009 roku GUS zastąpił stosowany wcześniej system klasyfikowania sekcji przedsiębiorstw (PKD 2004) nowym systemem (PKD 2007), stąd w wielu fragmentach opracowania nie istnieje możliwość porównywania w czasie określonych kategorii ekonomicznych.

Wartość przychodów całkowitych uzyskanych przez sektor przedsiębiorstw usługowych w badanym okresie znacząco wzrosła (por. tabela 1). Mimo spowolnienia rozwoju polskiej gospodarki, notowanego od ostatniego kwartału 2008 roku, sektor przedsiębiorstw zwiększał swoje przychody, a 2012 roku większość sekcji usługowych wykazywała dodatnie tempo zmian przychodów, niejednokrotnie wyższe niż osiągnięte przez cały sektor przedsiębiorstw w gospodarce. Jedynie w sekcjach „Administrowanie i działalność wspierająca” oraz „Działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją” w 2012 roku w przedsiębiorstwach nastąpił spadek osiągniętych przychodów. Pozytywnie należy ocenić wzrastające przychody w sekcji „Handel, naprawa pojazdów samochodowych”. Po dwóch latach stosunkowo niskiego wzrostu przychodów, w 2011 roku wyniósł on ponad 10%, ale w 2012 roku nieznacznie uległ obniżeniu. Podobnie przedstawiała się sytuacja w sekcji „Zakwaterowanie i gastronomia”. Od 2009 roku tempo wzrostu przychodów uległo zdecydowanemu obniżeniu. W 2011 roku nastąpiło odwrócenie tej tendencji i przychody wzrosły o ponad 15%, a w 2012 roku jedynie o 6%. Odzwierciedlało to wzrost wydatków klientów na usługi hotelarsko-gastronomiczne, mimo znacznych wahań koniunktury gospodarczej w Polsce.

Dwucyfrowy wzrost przychodów wystąpił w sekcji „Opieka zdrowotna i pomoc społeczna” (choć udział tej sekcji w przychodach całkowitych sektora przedsiębiorstw nie jest szczególnie wysoki). Jest to rezultat zwiększania się nakładów na ochronę zdrowia ponoszonych przez osoby indywidualne ze względu na złe funkcjonowanie publicznej opieki zdrowotnej. I taka sytuacja będzie się z pewnością utrzymywać w kolejnych okresach.

Tabela 1
Przychody przedsiębiorstw w latach 2009-2012

Przychody całkowite (w mln PLN)	2009	2010	2011	2012
Przedsiębiorstwa ogółem	2 273 461,1	2 396 643,1	2 723 005,2	2 827 683,6
W tym sekcje usługowe				
Handel, naprawa pojazdów samochodowych	772 803,2	806 276,9	892 333,8	932 700,1
Transport i gospodarka magazynowa	87 693,4	95 621,5	106 519,1	114 367,1
Zakwaterowanie i gastronomia	9 968,1	103 19,1	11 910,2	12 578,0
Informacja i komunikacja	86 946,5	88 805,9	96 173,5	100 466,3
Obsługa rynku nieruchomości	26 623,9	29 118,6	32 816,6	35 018,4
Działalność profesjonalna, naukowa i techniczna	49 818,6	53 146,1	52 825,3	55 060,2
Administrowanie i działalność wspierająca	26 355,5	31 525,7	52 825,3	36 152,7
Edukacja	1 675,5	1 290,1	1 291,1	1 496,5
Opieka zdrowotna i pomoc społeczna	8 975,4	10 665,9	12 578,7	14 602,5
Działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją	16 118,9	13 797,0	13 838,6	13 542,8
Pozostała działalność usługowa	3 536,8	2 258,9	2 358,9	2 857,5
Udział przychodów sekcji usługowych w przychodach przedsiębiorstw ogółem (w %)	48,0	47,7	46,8	46,6

Przychody całkowite – dynamika (w %)	2009/2008	2010/2009	2011/2010	2012/2011
Przedsiębiorstwa ogółem	100,7	105,4	113,6	103,8
W tym sekcje usługowe				
Handel, naprawa pojazdów samochodowych	102,2	104,3	110,7	104,5
Transport i gospodarka magazynowa	-	109,0	111,4	107,4
Zakwaterowanie i gastronomia	102,4	103,5	115,4	105,6
Informacja i komunikacja	-	110,0	108,3	104,5
Obsługa rynku nieruchomości	-	109,4	112,7	106,7
Działalność profesjonalna, naukowa i techniczna	-	106,7	99,4	104,2
Administrowanie i działalność wspierająca	-	119,6	167,6	68,4
Edukacja	128,1	77,0	100,1	115,9
Opieka zdrowotna i pomoc społeczna	124,1	118,8	117,9	116,1
Działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją		85,6	100,3	97,9
Pozostała działalność usługowa	102,2	63,9	104,4	121,1
Przychody całkowite – struktura (w %)	2009	2010	2011	2012
Przedsiębiorstwa ogółem	100,0	100,0	100,0	100
W tym sekcje usługowe:				
Handel, naprawa pojazdów samochodowych	34,0	33,6	32,8	33,0
Transport i gospodarka magazynowa*	3,9	4,0	3,9	4,0
Zakwaterowanie i gastronomia	0,4	0,4	0,4	0,4
Informacja i komunikacja	3,8	3,7	3,5	3,6
Obsługa rynku nieruchomości	1,2	1,2	1,2	1,2
Działalność profesjonalna, naukowa i techniczna	2,2	2,2	1,9	1,9
Administrowanie i działalność wspierająca	1,2	1,3	1,9	1,3
Edukacja	0,1	0,1	0,0	0,1
Opieka zdrowotna i pomoc społeczna	0,4	0,4	0,5	0,5
Działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją	0,7	0,6	0,5	0,5
Pozostała działalność usługowa	0,2	0,1	0,1	0,1

*Uwaga: W 2008 roku do tej sekcji należały również inne grupy podmiotów, wyodrębnione od 2009 r w sekcji informacja i komunikacja, podobne zmiany dotyczą sekcji, dla których nie było możliwe porównanie do danych z 2008 roku.

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych zawartych w: *Wyniki finansowe podmiotów gospodarczych I-XII* (wydania z lat 2009-2012).

Zjawiskiem dość niepokojącym jest zmniejszanie się udziału przychodów przedsiębiorstw sekcji usługowych w przychodach ogółem osiągniętych przez wszystkie przedsiębiorstwa działające w Polsce. W 2009 roku udział ten wynosił 48%, a w 2012 roku spadł do 46,6%. Oznacza to, iż inne sekcje w gospodarce zwiększają swoje udziały kosztem sekcji usługowych. A przecież w warunkach gospodarki rynkowej to jednak sekcje usługowe stanowią dominującą grupę podmiotów i źródło kreowania przychodów.

Z kolei dokonując analizy struktury przychodów osiąganych przez przedsiębiorstwa usługowe w zasadzie można wskazać na stałość tendencji w tym zakresie. Największy udział w przychodach mają przedsiębiorstwa sekcji „Handel, naprawa pojazdów samochodowych” (około 33-34%). Udziały przedsiębiorstw pozostałych sekcji usługowych są zdecydowanie mniejsze, w 2012 roku oscylowały poniżej 4%. Tak więc, o tym jaka jest sytuacja całego sektora przedsiębiorstw usługowych, w zasadzie decyduje sytuacja ekonomiczno-finansowa sekcji „Handel, naprawa pojazdów samochodowych”.

Tabela 2
Koszty przedsiębiorstw w latach 2009-2012

Koszty całkowite (w mln PLN)	2009	2010	2011	2012
Przedsiębiorstwa ogółem	2 160 981,3	2 270 111,7	2 589 075,1	2 707 118,1
W tym sekcje usługowe:				
Handel, naprawa pojazdów samochodowych	752 080,2	125 258,3	869 506,8	912 799,9
Transport i gospodarka magazynowa	85 862,6	9 700,9	103 987,2	111 167,2
Zakwaterowanie i gastronomia	9 396,3	782 867,2	11 358,2	11 665,9
Informacja i komunikacja	75 669,0	92 717,6	85 986,1	91 866,7
Obsługa rynku nieruchomości	24 209,5	78 188,5	31 366,4	32 714,8
Działalność profesjonalna, naukowa i techniczna	46 526,4	26 624,9	57 665,4	49 572,5
Administrowanie i działalność wspierająca	24 936,5	48 972,6	33 166,9	34 274,1
Edukacja	1 528,7	30 074,7	1 235	1 415,4
Opieka zdrowotna i pomoc społeczna	8 478,5	1 226,3	12 343,9	14 120,4
Działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją	15 684,1	10 280,8	13 662,2	13 161,3
Pozostała działalność usługowa	3 254,2	13 614,0	2 194,4	2 670,1
Udział kosztów sekcji usługowych w kosztach przedsiębiorstw ogółem (w %)	48,5	48,3	47,2	47,1
Koszty całkowite – dynamika (w %)	2009/2008	2010/2009	2011/2010	2012/2011
Przedsiębiorstwa ogółem	100,0	105,1	114,1	104,6
W tym sekcje usługowe				
Handel, naprawa pojazdów samochodowych	102,5	104,1	111,1	105,0
Transport i gospodarka magazynowa	-	108,0	112,2	106,9
Zakwaterowanie i gastronomia	101,9	103,2	117,1	102,7
Informacja i komunikacja	-	103,3	110,0	106,8
Obsługa rynku nieruchomości	-	110,0	117,8	104,3
Działalność profesjonalna, naukowa i techniczna	-	105,3	117,8	86,0
Administrowanie i działalność wspierająca	-	120,6	110,3	103,3
Edukacja	130,5	80,2	100,7	114,6
Opieka zdrowotna i pomoc społeczna	124,3	121,3	120,1	114,4
Działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją	-	86,8	100,4	96,3
Pozostała działalność usługowa	-	64,4	104,7	121,7

Koszty całkowite – struktura (w %)	2009	2010	2011	2012
Przedsiębiorstwa ogółem	100,0	100,0	100,0	100
W tym sekcje usługowe:				
Handel, naprawa pojazdów samochodowych	34,8	34,5	33,6	33,7
Transport i gospodarka magazynowa	4,0	4,1	4,0	4,1
Zakwaterowanie i gastronomia	0,4	0,4	0,4	0,4
Informacja i komunikacja	3,5	3,4	3,3	3,4
Obsługa rynku nieruchomości	1,1	1,2	1,2	1,2
Działalność profesjonalna, naukowa i techniczna	2,2	2,2	2,2	1,8
Administrowanie i działalność wspierająca	1,2	1,3	1,3	1,3
Edukacja	0,1	0,1	0,0	0,1
Opieka zdrowotna i pomoc społeczna	0,4	0,5	0,5	0,5
Działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją	0,7	0,6	0,5	0,5
Pozostała działalność usługowa	0,2	0,1	0,1	0,1

Źródło: jak w tabeli 1.

Istotnym elementem oceny sytuacji finansowej przedsiębiorstw usługowych jest analiza kosztów uzyskania przychodów. Z danych zawartych w tabeli 2 wynika, iż koszty uzyskania przychodów sektora przedsiębiorstw w badanym okresie były niższe niż przychody, a to oznacza uzyskiwanie dodatnich wyników finansowych brutto. Tym niemniej, w 2012 roku dla ogółu przedsiębiorstw oraz w niektórych sekcjach tempo wzrostu kosztów uzyskania przychodów było wyższe niż tempo wzrostu przychodów, co wywołało obniżenie osiągniętych wyników finansowych brutto i wzrost wskaźnika poziomu kosztów. Oceniając strukturę kosztów całkowitych w podziale na wyodrębnione sekcje można wskazać, iż jest ona podobna do struktury przychodów i nie występują w tym zakresie znaczne rozbieżności.

Ważnym elementem oceny sytuacji finansowej przedsiębiorstw usługowych jest ocena wskaźnika poziomu kosztów, który stanowi relację kosztów uzyskania przychodów z całokształtu działalności do przychodów całkowitych (por. tabela 3). We wszystkich analizowanych sekcjach przedsiębiorstw usługowych, podobnie jak w sektorze przedsiębiorstw ogółem, w 2012 roku nastąpił wzrost tego poziomu w stosunku do 2011 roku. Sytuacja ta oznaczała uzyskiwanie niższego poziomu wyników finansowych i niewielkie spadki rentowności przedsiębiorstw. Dla ogółu średnich i dużych przedsiębiorstw w 2012 roku wskaźnik ten wyniósł blisko 96%. Dla małych przedsiębiorstw wskaźnik ten był nieznacznie niższy, w 2012 roku wyniósł ponad 95%.

Wskaźnik poziomu kosztów z całokształtu działalności w 2012 roku był najniższy w sekcjach: „Informacja i komunikacja”, a także „Obsługa rynku nieruchomości”. Może to oznaczać, iż właśnie przedsiębiorstwa tych sekcji są w stanie efektywniej kontrolować i zarządzać kosztami lub też skala zwiększającej się działalności gospodarczej w przedsiębiorstwach innych sekcji pociąga za sobą wzrost kosztów funkcjonowania i występowanie takich kategorii kosztowych, które nie pojawiają się w innych branżach (np. koszty rozwiniętej sieci

Tabela 3

Wskaźniki poziomu kosztów w przedsiębiorstwach w latach 2009-2012 (w %)

Przedsiębiorstwa o liczbie pracujących powyżej 49	2009	2010	2011	2012
Ogółem	95,0	94,7	94,6	95,8
W tym sekcje usługowe:				
Handel, naprawa pojazdów samochodowych	97,6	97,4	97,7	98,2
Transport i gospodarka magazynowa	93,5	97,5	97,6	97,5
Zakwaterowanie i gastronomia	98,5	93,8	94,7	91,7
Informacja i komunikacja	86,6	87,6	89,4	91,3
Obsługa rynku nieruchomości	91,7	92,8	92,9	93,0
Działalność profesjonalna, naukowa i techniczna	93,8	93,2	92,1	95,9
Administrowanie i działalność wspierająca	95,0	95,8	94,6	95,1
Opieka zdrowotna i pomoc społeczna	96,5	98,2	100,2	97,6
Działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją	96,7	98,7	98,7	95,9
Pozostała działalność usługowa	95,0	96,2	96,4	bd
Przedsiębiorstwa o liczbie pracujących 10-49	2009	2010	2011	2012
Ogółem	95,2	94,9	97,9	95,2
W tym sekcje usługowe:				
Handel, naprawa pojazdów samochodowych	96,3	96,2	96,6	96,9
Transport i gospodarka magazynowa	97,4	94,3	97,9	95,6
Zakwaterowanie i gastronomia	94,8	94,8	97,9	96,3
Informacja i komunikacja	91,9	93,2	89	92,5
Obsługa rynku nieruchomości	89,7	89,1	100,1	94,1
Działalność profesjonalna, naukowa i techniczna	91,7	88,3	142,9	77,0
Administrowanie i działalność wspierająca	92,7	93,1	94,4	92,9
Opieka zdrowotna i pomoc społeczna	89,6	91,7	92,6	93,9
Działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją	102,4	98,5	99,3	104,6
Pozostała działalność usługowa	95,1	97,3	97,5	94

Źródło: jak w tabeli 1.

dystrybucji – handel, koszty finansowe związane z obsługą pożyczek i kredytów zaciąganych w większej skali – transport itp.). Z danych zawartych w tabeli 3 wynika również, iż w wielu sekcjach przedsiębiorstw usługowych niższe poziomy analizowanego wskaźnika w 2012 roku występowały w podmiotach o liczbie pracujących 10-49. Może to oznaczać, iż w małych przedsiębiorstwach kontrola kosztów i zarządzanie nimi zdecydowanie uległa poprawie w stosunku do okresów wcześniejszych. Ponadto, duże przedsiębiorstwa są bardziej narażone na działania konkurencji międzynarodowej, stąd większe znaczenie przypisują optymalizacji poziomu kosztów i zwiększania efektywności działania, ale też

niejednokrotnie muszą ponosić o wiele wyższe koszty, by utrzymać się na rynku. Mogą też przy tym korzystać z możliwości przerzucania określonych kategorii kosztów na dostawców czy odbiorców, tym samym w niektórych obszarach swego funkcjonowania osiągać niższe koszty. Reasumując powyższe analizy, można postawić wniosek, iż widoczny wzrost udziału kosztów całkowitych w przychodach w 2012 roku spowodował spadek generowanych wyników finansowych.

Wyniki finansowe osiągnięte przez przedsiębiorstwa usługowe

W analizowanym okresie wszystkie sekcje przedsiębiorstw usługowych wykazywały dodatnie wyniki finansowe brutto i netto (por. tabele 4 i 5). W 2012 roku wyniki finansowe brutto dla ogółu przedsiębiorstw zmalały o 10%². Z kolei w wielu sekcjach przedsiębiorstw usługowych wyniki finansowe brutto dynamicznie wzrosły, co było skutkiem szybszego tempa wzrostu osiągniętych przychodów i wolniejszego wzrostu kosztów uzyskania przychodów. Najsilniej ta tendencja wzrostowa uwidoczniła się w sekcjach: „Opieka zdrowotna i pomoc społeczna”, „Działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją” oraz „Zakwaterowanie i gastronomia”. Były też sekcje, które zanotowały spadek poziomu wyników finansowych brutto, i to wyższy niż dla ogółu przedsiębiorstw. Taka sytuacja miała miejsce w przedsiębiorstwach handlowych – spadek o blisko o 13%, a także w przedsiębiorstwach z sekcji „Informacja i komunikacja” – spadek o blisko 16%. To dość niekorzystny sygnał, bowiem od sytuacji finansowej przedsiębiorstw handlowych zależy w zasadzie sytuacja całego sektora przedsiębiorstw usługowych. Natomiast działalność przedsiębiorstw sekcji „Informacja i komunikacja” pośrednio świadczy o wydatkach gospodarki na informatyzację, budowę społeczeństwa informacyjnego.

Niekorzystnie należy też ocenić zmniejszający się udział wyników finansowych brutto przedsiębiorstw sekcji usługowych w wynikach finansowych brutto osiągniętych przez wszystkie przedsiębiorstwa działające w Polsce. W 2009 roku udział ten wynosił 38%, a w 2012 roku spadł do 36%. Oznacza to, że inne sekcje w gospodarce są bardziej dochodowe niż przedsiębiorstwa usługowe. Ponadto warto zauważyć, że udział przedsiębiorstw usługowych w wynikach finansowych brutto całego sektora przedsiębiorstw jest zdecydowanie niższy niż w przychodach. Kształtował się przeciętnie na poziomie 38-36%, podczas gdy dla przychodów wynosił około 48-46%. Może to świadczyć o niższym poziomie konkurencyjności przedsiębiorstw usługowych w stosunku do innych rodzajów działalności gospodarczej (Nowacki 2012, s.57).

Jeśli chodzi o strukturę wyniku finansowego brutto wyodrębnioną ze względu na wyszczególnione sekcje, to widać w tym zakresie dominację przedsiębiorstw sekcji „Handel, naprawa pojazdów samochodowych” – w 2012 roku miały one udział na poziomie blisko 17% wyników finansowych brutto, podczas gdy w przychodach całkowitych generowanych przez sektor przedsiębiorstw ogółem udział ten oscylował wokół 33%. Kolejne miejsce pod wzglę-

² Podobnie spadek wyników finansowych brutto i netto dla całego sektora przedsiębiorstw wystąpił w pierwszej połowie 2013 roku. Por.: *Wyniki finansowe podmiotów gospodarczych I-VI 2013* (2013, tab.1. s. 26).

dem udziału w wynikach brutto w 2012 roku wykazywała sekcja „Informacja i komunikacja” – udział ponad 7%, przy czym jej udział w przychodach przedsiębiorstw ogółem wyniósł w 2012 roku niecałe 4%. Oznacza to, iż ta sekcja jest najbardziej dochodowa wśród sekcji przedsiębiorstw usługowych. Udział pozostałych sekcji usługowych w wynikach finansowych brutto całego sektora przedsiębiorstw jest zdecydowanie mniejszy, nie przekracza 1-2%.

Tabela 4**Wyniki finansowe brutto sektora przedsiębiorstw w latach 2009-2012**

Wynik finansowy brutto (w mln PLN)	2009	2010	2011	2012
Przedsiębiorstwa ogółem	112 429,9	126 349,3	134 008,8	120 631,4
W tym sekcje usługowe:				
Handel, naprawa pojazdów samochodowych	20 666,0	23 476,9	22 843,3	19 920,8
Transport i gospodarka magazynowa	1 849,0	2 905,4	2 532,5	3 203,6
Zakwaterowanie i gastronomia	572,8	622,7	5 61,5	912,3
Informacja i komunikacja	11 275,7	10 617,7	10 186,6	8 599,2
Obsługa rynku nieruchomości	2 415,4	2491,5	1 448,1	2 303,1
Działalność profesjonalna, naukowa i techniczna	3 295,2	4 174,2	-4 840,0	5 486,9
Administrowanie i działalność wspierająca	1 418,2	1 168,6	1 895	1 879,1
Edukacja	146,6	63,7	56,5	81,2
Opieka zdrowotna i pomoc społeczna	497,0	388,6	236,8	482,2
Działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją	434,2	182,4	176	381,5
Pozostała działalność usługowa	285,5	162,0	164,5	187,4
Udział wyniku brutto sekcji usługowych w wyniku brutto przedsiębiorstw ogółem (w %)	38,1	36,6	26,3	36,0
Wynik finansowy brutto – dynamika (w %)	2009/2008	2010/2009	2011/2010	2012/2011
Przedsiębiorstwa ogółem	115,6	112,4	106,1	90,0
W tym sekcje usługowe:				
Handel, naprawa pojazdów samochodowych	91,5	113,6	97,3	87,2
Transport i gospodarka magazynowa	-	157,1	87,2	126,5
Zakwaterowanie i gastronomia	110,6	108,7	90,2	162,5
Informacja i komunikacja	-	94,2	95,9	84,4
Obsługa rynku nieruchomości	-	103,2	58,1	159,0
Działalność profesjonalna, naukowa i techniczna	-	126,7	-	-
Administrowanie i działalność wspierająca	-	82,4	162,2	99,2
Edukacja	107,6	43,5	88,7	143,7
Opieka zdrowotna i pomoc społeczna	120,7	78,2	60,9	203,6
Działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją		42,0	96,5	216,8
Pozostała działalność usługowa	10,8	56,7	101,5	113,9

Wynik finansowy brutto – struktura (w %)	2009	2010	2011	2012
Przedsiębiorstwa ogółem	100,0	100,0	100	100,0
W tym sekcje usługowe:				
Handel, naprawa pojazdów samochodowych	18,4	18,6	17,0	16,5
Transport i gospodarka magazynowa	1,6	2,3	1,9	2,7
Zakwaterowanie i gastronomia	0,5	0,5	0,4	0,8
Informacja i komunikacja	10,0	8,4	7,6	7,1
Obsługa rynku nieruchomości	2,1	2,0	1,1	1,9
Działalność profesjonalna, naukowa i techniczna	2,9	3,3	-	4,5
Administrowanie i działalność wspierająca	1,3	0,9	1,4	1,6
Edukacja	0,1	0,1	0,0	0,1
Opieka zdrowotna i pomoc społeczna	0,4	0,3	0,2	0,4
Działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją	0,4	0,1	0,1	0,3
Pozostała działalność usługowa	0,3	0,1	0,1	0,2

Źródło: jak w tabeli 1.

W 2012 roku zmalały także (niemal o 9%) wyniki finansowe netto dla ogółu przedsiębiorstw (por. tabela 5). Odnotowany spadek był jednak niższy niż spadek wyników finansowych brutto.

Tabela 5

Wyniki finansowe netto przedsiębiorstw w latach 2009-2012

Wynik finansowy netto (w mln PLN)	2009	2010	2011	2012
Przedsiębiorstwa ogółem	92 608,4	105 259,4	110 259,4	100 071,2
W tym sekcje usługowe:				
Handel, naprawa pojazdów samochodowych	16 889,6	19 545,0	18 768,8	16 276,5
Transport i gospodarka magazynowa	970,3	2 024,0	1 917,9	2 171,0
Zakwaterowanie i gastronomia	473,6	499,9	450,2	784,7
Informacja i komunikacja	9 622,7	9 152,7	9 051,5	7 906,3
Obsługa rynku nieruchomości	1 951,1	2 037,9	852,3	1 787,4
Działalność profesjonalna, naukowa i techniczna	2 701,9	3 547,4	-5 362,6	4 867,6
Administrowanie i działalność wspierająca	1 141,0	892,7	1 488,1	1 408,8
Edukacja	121,8	49,6	43,1	62,0
Opieka zdrowotna i pomoc społeczna	398,5	311,8	154,4	390,4
Działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją	264,8	105,8	99	270,7
Pozostała działalność usługowa	211,5	133,7	130,5	146,4
Udział wyniku netto sekcji usługowych w wyniku netto przedsiębiorstw ogółem (w %)	37,5	36,4	25,0	36,0

Wynik finansowy netto – dynamika (w%)	2009/2008	2010/2009	2011/2010	2012/2011
Przedsiębiorstwa ogółem	120,1	113,7	104,8	90,8
W tym sekcje usługowe:				
Handel, naprawa pojazdów samochodowych	91,8	115,7	96,0	86,7
Transport i gospodarka magazynowa	-	208,6	94,8	113,2
Zakwaterowanie i gastronomia	123,2	105,6	90,1	174,2
Informacja i komunikacja	-	95,1	98,9	87,3
Obsługa rynku nieruchomości	-	104,4	41,8	209,7
Działalność profesjonalna, naukowa i techniczna	-	131,3	-	-
Administrowanie i działalność wspierająca	-	78,2	166,7	94,7
Edukacja	104,6	40,7	86,9	143,9
Opieka zdrowotna i pomoc społeczna	128,9	78,2	49,5	252,8
Działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją	-	40,0	93,6	273,4
Pozostała działalność usługowa	10,3	63,2	97,6	112,2
Wynik finansowy netto – struktura (w %)	2009	2010	2011	2012
Przedsiębiorstwa ogółem	100,0	100,0	100,0	100
W tym sekcje usługowe:				
Handel, naprawa pojazdów samochodowych	18,2	18,6	17,0	16,3
Transport i gospodarka magazynowa	1,0	1,9	1,7	2,2
Zakwaterowanie i gastronomia	0,5	0,5	0,4	0,8
Informacja i komunikacja	10,4	8,7	8,2	7,9
Obsługa rynku nieruchomości	2,1	1,9	0,8	1,8
Działalność profesjonalna, naukowa i techniczna	2,9	3,4	-	4,9
Administrowanie i działalność wspierająca	1,2	0,8	1,3	1,4
Edukacja	0,1	0,0	0,0	0,1
Opieka zdrowotna i pomoc społeczna	0,4	0,3	0,1	0,4
Działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją	0,3	0,1	0,1	0,3
Pozostała działalność usługowa	0,2	0,1	0,1	0,1

Źródło: jak w tabeli 1.

Z kolei większość przedsiębiorstw sekcji usługowych zanotowała w 2012 roku wzrost osiągniętych wyników finansowych netto, co może być zapowiedzią poprawy sytuacji finansowej tej grupy przedsiębiorstw. Może również wpływać na wzrost zdolności akumulacyjnych przedsiębiorstw w kolejnych okresach, a tym samym przyczynić się do zwiększenia skali ich działalności rozwojowej i inwestycyjnej. Najwyższy wzrost wyników finansowych netto w 2012 roku odnotowano w sekcjach: „Opieka zdrowotna i pomoc społeczna”, „Działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją”, „Obsługa rynku nieruchomości”. Oznacza to zwiększenie skali dochodowości tych sekcji, a tym samym wzrost możliwo-

ści reinwestycyjnych przedsiębiorstw. Niekorzystną tendencją jest spadek wyników finansowych netto w sekcji „Handel, naprawa pojazdów samochodowych” w 2012 roku, które kolejny rok z rzędu zmalały o ponad 13%. Taka sytuacja oznacza zmniejszenie zdolności akumulacyjnych przedsiębiorstw handlowych oraz ograniczenie procesów inwestycyjnych. Ponieważ przedsiębiorstwa sekcji „Handel, naprawa pojazdów samochodowych” mają dominujące znaczenie z tytułu ich liczebności, jak i i przychodów, to pośrednio ich wyniki będą oddziaływać na wyniki całego sektora usług oraz jego perspektywy rozwoju.

Warto zwrócić uwagę na fakt, iż w sekcji „Informacja i komunikacja” wynik finansowy netto w 2012 roku uległ kolejny raz obniżeniu w stosunku do roku poprzedniego, co może oznaczać zwiększenie kosztów produkcji i świadczenia tych usług. Jeśli chodzi o strukturę wyniku finansowego netto wyodrębnioną ze względu na wyszczególnione sekcje, to nie widać znacznych rozbieżności w stosunku do struktury wyodrębnionej na poziomie wyniku finansowego brutto.

Rentowność przedsiębiorstw usługowych

O sytuacji ekonomiczno-finansowej przedsiębiorstw oraz ich perspektywach rozwojowych w dużej mierze decyduje poziom osiągniętej rentowności (Leszczyński, Skowronek-Mielczarek 2008, s. 192; Dudycz 2011, s. 219.) Z jednej strony bowiem odzwierciedla potencjalne możliwości inwestycyjne przedsiębiorstw, możliwości akumulacji kapitału, z drugiej zaś jest miernikiem ich wiarygodności na rynku finansowym, który pośrednio decyduje o dostępie do dodatkowych, zewnętrznych źródeł finansowania, zarówno działalności bieżącej, jak też rozwojowej. Im wyższa jest rentowność przedsiębiorstw, tym mają lepsze perspektywy rozwoju.

Malejące wielkości wyników finansowych brutto i netto w 2012 roku spowodowały negatywną zmianę w zakresie uzyskiwanych poziomów rentowności obrotu brutto i netto, co uwidoczniono w tabelach 6 i 7, uwzględniając podział przedsiębiorstw ze względu na ich wielkość (określaną poprzez liczbę pracujących)³. Dane zawarte w tabeli 6 wyraźnie wskazują, iż dla ogółu przedsiębiorstw rentowność obrotu brutto w 2012 roku zmalała. Natomiast dla większości przedsiębiorstw z sekcji usługowych nastąpił nieznaczny wzrost poziomu rentowności brutto, wywołany głównie wzrostem poziomu osiągniętych wyników finansowych brutto.

Z zaprezentowanych danych wynika, że wyższe poziomy tego wskaźnika dla całego sektora przedsiębiorstw zanotowano w przedsiębiorstwach o liczbie pracujących poniżej 49 osób. Natomiast w ramach poszczególnych sekcji rozkład wskaźników rentowności brutto nie był już tak jednoznaczny, tzn. nie zawsze mniejsze przedsiębiorstwa były bardziej rentowne. W wielu sekcjach rentowność brutto była wyższa w grupie podmiotów dużych, o liczbie pracujących powyżej 49 osób, np. w sekcji „Zakwaterowanie i gastronomia”, „Informacja i komunikacja”.

³ Rentowność obrotu brutto liczona według formuły: wynik finansowy brutto/przychody z całokształtu działalności, a rentowność obrotu netto liczona jako relacja wynik finansowy netto/ przychody z całokształtu działalności.

Tabela 6

Rentowność obrotu brutto w sektorze przedsiębiorstw w latach 2008-2011 (w %)

Wyszczególnienie	2009	2010	2011	2012
Przedsiębiorstwa o liczbie pracujących powyżej 49				
Ogółem	5,0	5,3	5,4	4,2
W tym sekcje usługowe:				
Handel, naprawa pojazdów samochodowych	2,4	2,6	2,3	1,8
Transport i gospodarka magazynowa	1,5	2,5	2,4	2,5
Zakwaterowanie i gastronomia	6,5	6,2	5,4	8,3
Informacja i komunikacja	13,4	12,4	10,6	8,7
Obsługa rynku nieruchomości	8,3	7,2	7,1	7,0
Działalność profesjonalna, naukowa i techniczna	6,2	6,8	7,9	4,1
Administrowanie i działalność wspierająca	5	4,2	5,4	4,9
Edukacja	12,7	6,9	bd	bd
Opieka zdrowotna i pomoc społeczna	3,5	1,8	-0,1	2,4
Działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją	3,3	1,3	1,3	4,1
Pozostała działalność usługowa	5	3,8	3,6	4,2
Przedsiębiorstwa o liczbie pracujących 10-49				
Ogółem	4,8	5,1	2,1	4,8
W tym sekcje usługowe:				
Handel, naprawa pojazdów samochodowych	3,7	3,8	3,4	4,4
Transport i gospodarka magazynowa	2,6	5,7	2,1	3,7
Zakwaterowanie i gastronomia	5,2	5,2	2,1	3,1
Informacja i komunikacja	8,1	6,8	10,9	7,5
Obsługa rynku nieruchomości	10,3	10,9	-0,1	5,9
Działalność profesjonalna, naukowa i techniczna	8,3	11,7	-42,9	23,0
Administrowanie i działalność wspierająca	7,3	6,9	5,6	7,1
Edukacja	8,6	7,1	bd	bd
Opieka zdrowotna i pomoc społeczna	10,4	8,3	7,4	6,1
Działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją	-2,4	1,5	0,7	-4,6
Pozostała działalność usługowa	4,9	2,7	1,5	6,0

Źródło: jak w tabeli 1.

W 2012 roku najwyższy poziom wskaźnika rentowności obrotu brutto w grupie przedsiębiorstw o liczbie pracujących powyżej 49 osób wykazały sekcja „Informacja i komunikacja” – blisko 9%. Ta sytuacja potwierdza rosnące znaczenie usług zaliczanych do tej sekcji w gospodarce i ich wysoką atrakcyjność dla potencjalnych inwestorów. Wyższe niż dla ogó-

łu przedsiębiorstw wartości wskaźnika rentowności obrotu brutto w analizowanym okresie utrzymuje także sekcja „Obsługa rynku nieruchomości”, co z pewnością spowodowane było rosnącymi przychodami, jak i marżami osiąganymi na tym rynku. W 2012 roku wskaźniki rentowności obrotu brutto niższe niż dla ogółu przedsiębiorstw wykazały sekcje „Handel, naprawa pojazdów samochodowych” (poziom 1,8%), „Transport i gospodarka magazynowa” (poziom 2,5%) oraz „Opieka zdrowotna i pomoc społeczna” (poziom 2,4%), co świadczy o stosunkowo niskiej skali dochodowości tych przedsiębiorstw, jak i dużej konkurencji występującej między tymi podmiotami. W 2012 roku, w grupie przedsiębiorstw o liczbie pracujących 10-49 osób jedna sekcja wykazała ujemną rentowność – „Działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją”, poziom rentowności brutto -4,6%.

Analizując powyższe dane można stwierdzić, iż w wielu sekcjach przedsiębiorstw usługowych rentowność obrotu brutto jest większa w mniejszych podmiotach, jednak nie jest to tendencja stała, ulega dynamicznym zmianom w kolejnych okresach. Warto zauważyć, iż w sekcji „Handel, naprawa pojazdów samochodowych” w zasadzie dla obu grup przedsiębiorstw wyodrębnionych ze względu na liczbę pracujących osób, poziom wskaźnika rentowności obrotu brutto należał do najniższych, co oznacza iż handel nie należy do najbardziej rentownych rodzajów prowadzenia działalności biznesowej. A jak wcześniej stwierdzono, sytuacja w całym sektorze przedsiębiorstw usługowych zależy właśnie w dużej mierze od tego, co się dzieje w przedsiębiorstwach handlowych, jakie możliwości rozwoju występują w tej sekcji.

Podsumowując powyższe rozważania warto podkreślić, iż efektywność wielu polskich przedsiębiorstw sekcji usługowych jest już na stosunkowo dobrym poziomie, porównywalnym do europejskiego. Jednak niepokojący jest spadek poziomu rentowności zaobserwowany w 2012 w wielu przedsiębiorstwach usługowych, szczególnie handlowych i z sekcji „Informacja i komunikacja”.

Dokonując oceny sytuacji ekonomiczno-finansowej przedsiębiorstw sekcji usługowych jako niekorzystne zjawisko należy ocenić malejące wskaźniki rentowności obrotu netto występujące w wielu sekcjach (por. tabela 7). Warto natomiast odnotować, iż w kilku sekcjach przedsiębiorstw usługowych występuje wyższy poziom rentowności obrotu netto niż osiągnięty przez przedsiębiorstwa ogółem. Oznacza to, iż kilka rodzajów usług stanowi atrakcyjną działalność biznesową, w której możliwe jest uzyskanie dość wysokiej zwrotności zainwestowanych kapitałów.

Rentowność obrotu netto w przedsiębiorstwach ogółem o liczbie pracujących powyżej 49 osób w 2012 roku spadła do poziomu 3,4%. I jest to poziom niższy niż w okresach dobrej koniunktury, gdy wynosił niejednokrotnie ponad 5%. Najwyższą rentowność obrotu netto w 2012 roku zanotowały przedsiębiorstwa sekcji „Informacja i komunikacja” – ponad 8%. Pozytywnie należy też ocenić poziom rentowności netto w dużych podmiotach, w sekcjach „Zakwaterowanie i gastronomia” oraz „Obsługa rynku nieruchomości”. Te trzy rodzaje działalności usługowej są najbardziej dochodowe w grupie średnich i dużych przedsiębiorstw. Z kolei najniższy poziom rentowności netto wystąpił w średnich i dużych przedsiębiorstwach sekcji „Handel, naprawa pojazdów samochodowych”, „Transport i magazynowanie” oraz „Opieka zdrowotna i pomoc społeczna”. W przedsiębiorstwach o liczbie

pracujących 10-49 osób ujemną rentowność obrotu netto w 2012 roku wykazały przedsiębiorstwa należące do sekcji „Działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją”. Z kolei najwyższa rentowność obrotu netto wystąpiła w sekcji „Działalność profesjonalna, naukowa i techniczna” oraz „Informacja i komunikacja”.

Tabela 7

Rentowność obrotu netto w sektorze przedsiębiorstw w latach 2009-2012 (w %)

Wyszczególnienie	2009	2010	2011	2012
Przedsiębiorstwa o liczbie pracujących powyżej 49				
Ogółem	4,1	4,4	4,5	3,4
W tym sekcje usługowe:				
Handel, naprawa pojazdów samochodowych	1,9	2,2	1,8	1,4
Transport i gospodarka magazynowa	0,5	1,6	1,7	1,7
Zakwaterowanie i gastronomia	5,5	5,0	4,4	7,2
Informacja i komunikacja	11,5	10,8	9,4	8,0
Obsługa rynku nieruchomości	6,4	5,8	5,4	5,6
Działalność profesjonalna, naukowa i techniczna	5,1	5,8	6,8	3,2
Administrowanie i działalność wspierająca	3,9	2,3	4,2	3,6
Edukacja	7,3	5,5	bd	bd
Opieka zdrowotna i pomoc społeczna	2,6	1,3	-0,5	1,9
Działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją	2,3	0,8	0,8	3,2
Pozostała działalność usługowa	6,0	3,2	1,1	bd
Przedsiębiorstwa o liczbie pracujących 10-49				
Ogółem	4,0	4,3	1,5	4,0
W tym sekcje usługowe:				
Handel, naprawa pojazdów samochodowych	3,1	3,2	2,9	3,0
Transport i gospodarka magazynowa	4,3	4,8	2	2,7
Zakwaterowanie i gastronomia	1,8	4,1	1,4	2,9
Informacja i komunikacja	6,5	5,2	9,4	6,3
Obsługa rynku nieruchomości	8,8	9,1	-2	4,3
Działalność profesjonalna, naukowa i techniczna	6,8	9,8	-43,7	21,4
Administrowanie i działalność wspierająca	6,1	5,4	4,5	5,9
Edukacja	6,4	6,2	bd	bd
Opieka zdrowotna i pomoc społeczna	8,8	7,1	6	5,1
Działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją	-3,4	0,8	0,3	-4,9
Pozostała działalność usługowa	3,6	1,7	0,6	4,8

Źródło: jak w tabeli 1.

Reasumując rozważania o rentowności przedsiębiorstw usługowych, można postawić wniosek, iż spadkowy poziom rentowności w 2012 roku w wielu z nich odzwierciedla pogorszenie ich sytuacji finansowej wobec 2011 roku. A to oznacza spadek nadwyżek finansowych, co może przyczynić się do spowolnienia procesów inwestycyjnych, do zastopowania wdrażania przedsięwzięć innowacyjnych, a tym samym do niekorzystnych zmian w poziomie ich konkurencyjności w kolejnych latach.

Podsumowanie

Reasumując całość rozważań dotyczących wybranych obszarów sytuacji ekonomiczno-finansowej przedsiębiorstw usługowych w latach 2009-2012 można postawić następujące wnioski:

- mimo spowolnienia rozwoju polskiej gospodarki, notowanego od ostatniego kwartału 2008 roku, sektor przedsiębiorstw zwiększał swe przychody, a w latach 2011-2012 przedsiębiorstwa sekcji usługowych wykazywały dodatnie tempo zmian przychodów, niejednokrotnie wyższe niż osiągnięte przez cały sektor przedsiębiorstw w gospodarce;
- w strukturze przychodów osiąganych przez przedsiębiorstwa różnych sekcji usługowych największy udział osiągają niezmiennie przedsiębiorstwa sekcji „Handel, naprawa pojazdów samochodowych” (około 33-34%); udziały pozostałych sekcji usługowych są zdecydowanie mniejsze - w 2012 roku oscylowały poniżej 2-3%;
- w badanym okresie wszystkie sekcje przedsiębiorstw usługowych wykazywały dodatnie wyniki brutto i netto, ale widoczny jest spadek ich poziomu w 2012 roku w stosunku do 2011 roku, co może być zapowiedzią pogarszającej się sytuacji finansowej tego sektora w 2013 roku;
- w strukturze wyniku finansowego brutto oraz wyniku finansowego netto dominujący udział mają przedsiębiorstwa sekcji „Handel, naprawa pojazdów samochodowych” (około 17% -16%), a także przedsiębiorstwa sekcji „Informacja i komunikacja” – udział ponad 7%; udział pozostałych sekcji usługowych w wynikach finansowych brutto całego sektora przedsiębiorstw jest zdecydowanie mniejszy, nie przekracza 1-2%;
- spadek wyników finansowych oznacza również zmniejszenie zdolności akumulacyjnych przedsiębiorstw usługowych oraz potencjalne ograniczenie procesów inwestycyjnych;
- malejące w 2012 roku wielkości wyników finansowych brutto i netto spowodowały pogorszenie się rentowności przedsiębiorstw kluczowych sekcji usługowych.

Bibliografia

- Gabrusewicz W. (2014), *Analiza finansowa przedsiębiorstwa. Teoria i zastosowanie*, PWE, Warszawa
- Dudycz T. (2011), *Analiza finansowa jako narzędzie zarządzania finansami przedsiębiorstwa*, Indygo Zahir Media, Wrocław
- Leszczyński Z., Skowronek-Mielczarek A. (2008), *Analiza działalności i rozwoju przedsiębiorstwa*, PWE, Warszawa.

Nowacki R.(2012), *Konkurencyjność przedsiębiorstw usługowych w Polsce*, „Handel Wewnętrzny”, nr 1.

Wyniki finansowe podmiotów gospodarczych I-XII 2009 (2010), GUS, Warszawa.

Wyniki finansowe podmiotów gospodarczych I-XII 2010 (2011), GUS, Warszawa.

Wyniki finansowe podmiotów gospodarczych I-XII 2011 (2012), GUS, Warszawa.

Wyniki finansowe podmiotów gospodarczych I-XII 2012 (2013), GUS, Warszawa.

Wyniki finansowe podmiotów gospodarczych I-VI 2013 (2013), GUS, Warszawa.

Assessment of the Financial Situation of Enterprises of the Service Sections – the Selected Changes

Summary

An aim of this article was to assess the selected areas of financial situation of the enterprises from the service sections; therefore, the article is of the typically research nature. In her article, the author used results of analyses of the financial situation of enterprises in 2009-2012 where there could be observed quite clearly the phenomenon of economic slowdown. Those analyses were based on the assessment of formation of incomes, costs, financial performance and turnover profitability. The carried out assessment showed deterioration of the financial situation of enterprises of the majority of service sections in 2012 vis-à-vis 2009-2010, what was also a prediction of unfavourable trends observed in the first half of 2013. There increased the rate of growth of total revenues achieved by enterprises, though in many sections of service enterprises the rate of growth of costs was higher than that of revenues. Thus there declined gross and net profits. There also deteriorated turnover profitability of many service enterprises. Also on that account one may formulate a conclusion that the financial situation of service enterprises underwent dynamic changes so as dynamic are the market conditions under which they operate.

Key words: financial situation, service enterprises, revenues, costs, financial performance, turnover profitability.

JEL codes: L81, G32, G33

Оценка финансового положения предприятий из секций услуг – избранные изменения

Резюме

Целью статьи было проведение оценки избранных областей финансового положения предприятий, причисляемых к секциям услуг, и потому статья имеет типично исследовательский характер. В статье использовали результаты анализов финансового положения предприятий в 2009-2012 гг., в которых наблюдалось довольно четко явление экономического спада. Эти анализы были основаны на оценке формирования доходов, издержек, финансовых

результатов и рентабельности товарооборота. Проведенная оценка показала ухудшение финансового положения предприятий большинства секций услуг в 2012 году по сравнению с 2009-2010 гг., что было сигналом так же неблагоприятных тенденций, наблюдаемых в первой половине 2013 года. Ускорился темп роста достигаемых предприятиями доходов, но во многих секциях предприятий сферы услуг темп роста издержек был выше, чем доходов. Тем самым снизились финансовые результаты брутто и нетто. Ухудшилась также рентабельность товарооборота многих предприятий услуг. По этим соображениям можно формулировать вывод, что финансовое положение предприятий сферы услуг подвергается динамичным изменениям, так же как динамичными являются рыночные условия, в которых им приходится функционировать.

Ключевые слова: финансовое положение, предприятия услуг, доходы, издержки, финансовые результаты, рентабельность товарооборота.

Коды JEL: L81, G32, G33

Artykuł nadesłany do redakcji w kwietniu 2014 r.

©All rights reserved

Afiliacja:

dr hab. Anna Skowronek-Mielczarek
Instytut Badań Rynku, Konsumpcji i Koniunktur
Al. Jerozolimskie 87
02-001 Warszawa
tel.: 22 628 55 85
e-mail: anna-mielczarek@wp.pl